

Sobre la llengua i el poder

MARCEL FITÉ

Per a bé i per a mal, potser més per a mal que no pas per a bé, poques llengües il·lustren d'una manera tan diàfana les relacions de dependència —i de vegades d'interdependència— entre la llengua i el poder com la llengua catalana al llarg de la seva història.

A Catalunya hi ha molts pobles perduts. Pobles desertitzats, sense gent trespantant per les cases, les vinyes o els horts; sense animals de corral furgant a les eres; sense terres llaurades, sembrades o acabades de segar; sense cap mostra de conreu recent.

Darrerament he participat en la redacció d'un llibre que duu aquest títol: *Els pobles perduts*. Això em va portar a visitar uns quants d'aquests pobles, com ara Valldarques, Sallent o Puigcerçós (els dos primers a l'Alt Urgell i el tercer al Pallars Jussà). Alguns devien ser —haviem de ser forçosament— d'una pobresa extrema, d'una vida duríssima.

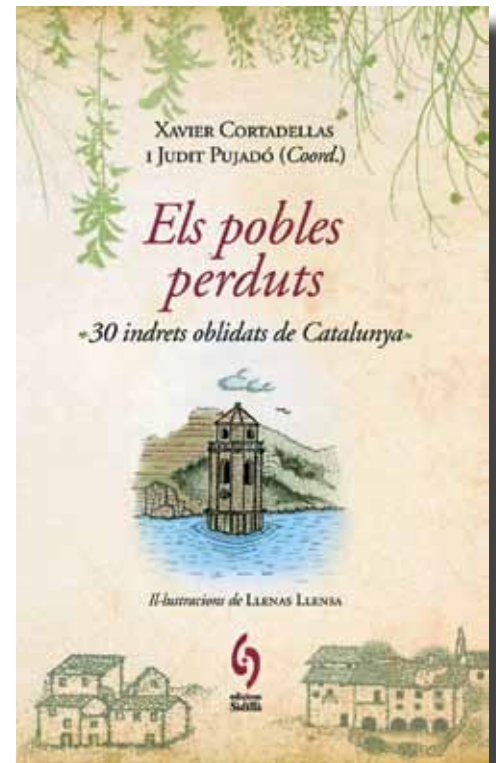
Situats, per exemple, a la capçalera de qualsevol rierol pirinenc, amb prou feines disposaven d'algunes feixes minúscules i estretíssimes, arrapades a les muntanyes mitjançant innumbrables i costoses parets de pedra seca. L'esforç humà de convertir el bosc en boïga de conreu, de construir aquelles parets, degué ser enorme i, sobretot, molt poc agraiat. De vegades feia més metres quadrats la paret que no pas la feixa artigada que havia de sostenir. Per una feixa de quatre metres quadrats he vist parets de tres metres d'alçada per dos d'amplada. Qui les devia aixecar, aquelles parets? Qui les devia rompre, aquelles boïgues?

A primera vista, el que més sorprèn és que al voltant d'un territori tan pobre i escàs hi poguessin arribar a fer vida petites poblacions de quaranta o cinquanta famílies. O potser més i tot. I que aquestes famílies fossin capaces de construir una església —de vegades bellíssima!—, un cementiri ben endreçat, un local per a fer d'escola, un altre per a l'ajuntament i, fins i tot, una rectoria per als capellans. Què devia empenyer els nostres avantpassats a sobreviure en llocs així?

Però, mirat més atentament, encara hi ha una cosa que sorprèn més: molts d'aquests poblets disposaven d'un castell de defensa que els protegia de possibles invasions i atacs forasters. Un castell que els devia haver costat moltíssim de construir i que després haviem de mantenir a un preu que suposo també elevadíssim. De què es devien haver de defensar, una gent tan solemnement pobra?

Entenc que la formació de molts d'aquests llogarrets habitats, sobretot els de les valls pirinenques, està estretament lligada amb les invasions que ha patit el país, especialment amb la invasió musulmana. És a dir, que són el que queda dels petits nuclis de cristians que primerament es van refugiar als llocs més inaccessibles de les muntanyes i que després van iniciar el procés de recuperació del territori en direcció a la plana i de configuració de la nació catalana actual.

Però, per què es van oposar a la colonització aràbiga? Com és que van decidir resistir amb tantíssimes penes i dificultats i durant tant de temps l'ímpetu d'una conquesta abassegadora? ¿No els hauria estat més senzill i còmode deixar-se portar per la força dels esdeveniments, aprendre l'àrab i fer-se mahometans? Què redimonis els empenyia a defensar-se d'aquella

manera tan difícil, tan aferrissada, tan realment heroica? Quins interessos i valors defensaven?

El poder musulmà

Encara que en molts casos fos així, l'anomenada *guerra santa* no és pas veritat que sempre donés a triar als seus enemics entre «l'espasa o l'islam». Per als jueus, els cristians i alguns altres pobles amb «llibre» (l'Antic o el Nou Testament, l'Awesta), a més de la possibilitat, no sempre garantida, d'abraçar l'islam (els abundantíssims «muladí» de l'Àndalus), hi havia també l'opció d'esdevenir una mena de «grup protegit» (els «mossàrabs»), un grup que pagava impostos al poder musulmà però que gaudia d'una certa autonomia interna.

De fet, a partir d'un cert moment de l'expansió imperialista musulmana, als conqueridors els sortia més a compte deixar que els antics pagesos continuessin treballant les seves

El poble de Valldarques al fons de la seva vall

terres i pagant els tributs que els exigien, que no pas repartir-se les possessions obtingudes entre els participants en la guerra de conquesta. Comptat i debatut, els únics ciutadans de ple dret eren els musulmans, és a dir, la gent islamitzada, la qual, per aquest simple motiu, ja rebia un sou de l'erari públic, circumstància que els permetia dedicar-se plenament a la guerra d'expansió que duïen a terme. Aquesta estructura militar de creixement piramidal, imposada per la força de les armes, va permetre i facilitar una conquesta fulgurant que, en aproximadament un segle, va passar dels conflictes tribals entre els *Aws* i els *Jazrach*, arbitrats per Mahoma l'any 622, a la victòria sobre l'Imperi Bizantí, al qual s'arrevatà Síria i Egipte; a la victòria sobre els perses; a l'expansió cap al nord-est, en direcció a la ruta de Samarcanda; al domini de l'itinerari que es dirigia cap a la vall

de l'Indus, i a la conquesta que duria l'islam al domini del nord d'Àfrica i el posaria a les portes de l'actual estret de Gibraltar.

Els àrabs entraren a la Península Ibèrica en el 711, i en el 716 ja la tenien dominada. La conflictiva successió de Vítiza (mort en el 710) segurament els degué facilitar les coses. Vítiza volia que el seu fill Àkhila el succeís i, com a pas previ, el nomenà dux de la província Tarraconense. Però un grup de nobles varen escollir com a rei el famós Roderic, que a la Tarraconense va ser considerat un usurpador i no va ser mai admès com a rei. Per aquest motiu, Àkhila va continuar governant com un rei independent, emetent moneda i amb totes les atribucions d'un estat que vivia en clar antagonisme amb la resta dels visigots peninsulars.

L'estada dels musulmans a la Catalunya Vella va ser de curta durada, ja

que l'any 785 els francs van iniciar la reconquesta de Catalunya, any en què ocuparen la ciutat de Girona, fins a arribar a la línia del Llobregat. Barcelona, conquerida pels musulmans l'any 716, seria reconquerida pels cristians en el 801.

Durant aquest període, però, la dominació musulmana no fou mai total a les nostres terres. En nombrosos enclavaments muntanyencs hi havia petits grups que es negaven a sotmetre's. No volien abraçar l'islam ni esdevenir «grups protegits» del nou imperi. Eren gent que defensava la seva independència, la seva religió, els seus valors, la seva llengua, la seva llibertat, encara que per això haguessin de passar privacions, penalitats, misèries. Eren els avantpassats remots de la gent de molts d'aquests pobles perduts de què parlava més amunt.

El poder i la llengua en l'islam

La paraula *islam*, que significa «l'acceptació i la submissió davant de Déu», es refereix a un concepte essencialment religiós, però que, en quant fenomen històric i mecanisme generador de cultura, serà capaç de desplegar una gran capacitat militar i, per tant, de poder. Durant els primers anys, per sota de la pàtina unificadora que imprimeix als pobles que colonitza es van mantenir vives algunes de les llengües autòctones, tant entre la gent islamitzada com en la simplement «protegida». Però convé no oblidar que en aquella època l'acceptació de la cultura islàmica comportava admetre que l'islam era una revelació atorgada especialment a una determinada raça i que l'idioma en què s'havia canalitzat aquella revelació era una part essencial per a poder copsar i entendre el contingut de l'esmentada revelació. Aquest fet, juntament amb el prestigi del nou poder sorgit de l'antic *limes* aràbic, van fer que ben aviat el prestigi de les llengües territorials decaigués davant l'empenta de l'àrab. Un bon exemple del canvi d'actitud lingüística el trobem en el matemàtic, astrònom, filòsof,

físic i farmacèutic Al-Biruni, autor de més de 150 obres. Era capaç de parlar diverses llengües, com ara l'hebreu, el grec, l'amazig i el siri, encara que va escriure la seva obra en persa —que era la llengua pròpia, culta i molt desenvolupada del seu antic imperi, ara caigut sota el poder de l'islam— i en àrab. Vegem, però, la percepció que tenia de totes dues llengües: «La llengua àrab és aquella en què s'han difós les ciències per mitjà de traduccions procedents de totes les parts del món; en ella s'hi han perfeccionat i així han pogut insinuar-se en tots els cors; les bel·leses d'aquesta llengua han circulat amb totes les ciències per les nostres artèries i per les nostres venes. És veritat que a totes les nacions els agrada de fer servir la seva llengua quotidiana pel fet d'estar els seus nadius avesats a emprar-la, d'acord amb les seves necessitats, amb companys i amics. Ho sé per experiència amb la meua pròpia llengua nadiua, el persa. Qualsevol ciència, això no obstant, quedaria tan esmaperduda si s'hi veiés immortalitzada com un camell a la sèquia de la Kaaba o una girafa entre cavalls de pura sang. Si comparem l'àrab amb el persa —ambdues llengües em són molt familiars— confesso que m'estimaria més el vituperi en àrab que no pas la lloança en persa. I s'entendrà la justesa de la meua observació si s'examina un text científic traduït al persa: perd la claredat, el seu horitzó es difumina, les seves directrius es confonen, les conseqüències pràctiques s'esborren...»

Si això passava amb una llengua de cultura com el persa, no ens ha d'estranyar que passés també amb les derivades del llatí. L'any 854 un escriptor cristià de la Península ja denunciava: «Els cristians són tan ignorants de la seva pròpia llei, els llatins posen tan poca atenció en el seu propi idioma, que en tot el ramat cristià amb prou feines hi ha un home entre mil que sàpiga escriure un carta interessant-se per la salut d'un amic en forma intel·ligible. I trobarem, en canvi, un estol enorme de gent que sap desplegar eruditament els períodes de la llengua aràbiga. Fins i tot

Església de Sant Romà de Valldarques

poden escriure poemes en què cada línia acaba amb la mateixa lletra, poemes que assoleixen una alta volada de bellesa i una habilitat en el maneig de la mètrica més gran fins i tot que la dels mateixos gentils.» Hi hauria encara molts més exemples que fan palesa la manera com el poder influeix en la percepció que els parlants tenen de la llengua i de la cultura pròpies enfront de la dominant. Esmen-tem, per acabar, el cas que es produí a partir de l'efímera conquesta de Barbastre per part de les tropes catalanes i occitanes l'any 1064. Era tan gran i tan forta l'admiració, el respecte i la fascinació que sentien pel poder invasor, que a molts d'aquells cristians els caigueren les llàgrimes d'emoció en sentir una melodia en àrab, que per descomptat no entenien. Entre els cristians que entraren a Barbastre, curiosament i simptomàticament, hi figurava ni més ni menys que el pare

de Guilhem de Petieu, el més antic trobador conegut.

Per això crec que és important que ens mirem amb cura i afecte una obra que vol recordar i reviu els pobles perduts de casa nostra. En ells hi ha les restes dels nostres orígens i un exemple de l'esforç que uns avantpassats ja llunyans van fer per preservar la nostra identitat. No és pas estrany que de molts d'aquests enclavaments resistents en sortissin els nostres primers textos, el *Jurament feudal*, el *Jurament de compareixença*, el *Jurament de fidelitat*, els *Greuges de Guiltard Isarn*, el *Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars*, els *Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales*, el *Llibre dels judicis...*, tots ells anteriors a les *Homilies d'Organyà*, i una mostra feient de la incipient recuperació cultural que d'una manera lenta i difícil s'anava produint en aquelles terres. ◆